

BARTOLOVSKÁ POVĚST V ČECHÁCH*

Václav Vaněček

Velké postavy světových dějin — a k těm na poli práva nesporně patří Bartolus ze Sassoferrata, k jehož jubileu byla tato studie napsána, — mají život, který nijak není omezen na jejich fysickou existenci. Ba naopak: velmi často vyrůstá obraz takovéto osobnosti teprve dodatečně do obrysů do té doby netušených, a ve formě legendy, pověsti či mythu jsou pak se jménem historické osoby spojovány události, skutečnosti, děje a osudy, jež jsou na vlastním jejím díle a zásluhách do značné míry nezávislé.

V právnickém světě, jak by se mohlo zdát na první pohled, jsou pro vytváření legend minimální předpoklady. Avšak není tomu tak. Je známa celá řada případů, kdy o osobách, spisech a institucích z oblasti dějin státu a práva vznikly pozoruhodné báje a legendy, jež pak měly svůj samostatný — a někdy velmi kuriosní — život. Pokud jde o historické osobnosti, vznikly ve slovanském světě, a to v době poměrně moderní, na rozhraní 15.—16. století, zejména legenda justiniánská a legenda bartolovská.

O císaři Justiniánovi začíná se tehdy tradovat, že byl slovanského původu (uvádělo se jeho domnělé původní slovanské jméno Upravda a znala se i slovanská jména jeho otce a matky) a část vědecké literatury přijímá tuto pověst bez námitek až do dnešního dne.¹ O Bartolovi ze Sassoferrata

* Na dny 1.—5. dubna 1959 byl do starobylého italského universitního města Perugia svolán sjezd právních historiků z celého světa k uctění památky nejslavnějšího právníka středověku, Bartola ze Sassoferrata, který zde r. 1357 jako 44letý profesor práv předčasně zemřel. Na vědecké konferenci při této příležitosti konané (viz o tom bližší ve Věstníku ČSAV, roč. 1959, str. 411, článek „Právněhistorický kongres v Perugii k 600. výročí smrti Bartola ze Sassoferrata“; dále v časopise „Universita Karlova“, roč. V., č. 17—18, květen 1959, str. 5, článek „Záběry z cesty do Itálie“) přednesl dne 5. dubna 1959 autor této studie v italském jazyce referát s názvem „Bartolus — legendární postava dějin práva v Československu“, jenž se stal jádrem tohoto českého pojednání. Italský referát vyjde ve sborníku, který připravuje k tisku universita v Perugii.

¹ Riegrův Slovník Naučný I, 1860, str. 1019; Děržavin, Istorija Bolgarii I, 1945, str. 69; Encyclopaedia Britannica, sv. 13, 1946, str. 209. — Ke kritice této legendy viz zejména: Archiv für slavische Philologie XI, 1888 (V. Jagić); Glas srpske kralj. Akademije, sv. 184, Beograd 1340, str. 170—248 (N. Radojčić); Zgodovinski Časopis, roč. VI-VIII, Ljubljana 1952—1953, str. 110—115 (G. Čremošnik).

se vytvořila v naší vlasti v téže době legenda, která tu žila a rozvíjela se po více než dvě století a sehrála určitou významnou roli v dějinách práva a právnictví v Čechách,² ač Bartolus za svého života do této země nikdy nevkočil.

V době, kdy byla poprvé kriticky zkoumána historie na základě pramenů, bývaly takovéto legendy prostě odvrhovány jako cosi, co se nesrovnává se skutečností a čemu věda nemusí proto již věnovat další pozornost. Avšak, jak nejlépe uvidíme na legendě bartolovské v Čechách, toto stanovisko nebylo úplně správné, neboť tu šlo ve skutečnosti téměř vždy o něco mnohem významnějšího než o pouhý historický omyl.

Základní historická data, na která začala o dvě stě let později bartolovská legenda v Čechách navazovat, jsou nám celkem známa. V říjnu r. 1354 český král Karel, který již řadu let před tím byl zvolen římským králem, vypravil se do Itálie, aby tu přijal císařskou korunu. Dne 6. ledna 1355 byl v Miláně korunován železnou korunou lombardskou a na velikonoční Boží hod 5. dubna téhož roku dal se v basilice sv. Petra v Římě korunovat za římského císaře.³ Na zpáteční cestě — poznamenejme, že rychlý odchod císařův byl velkým zklamáním pro mnohé italské vlastence v čele s Petrarcou⁴ — zdržel se Karel krátký čas v Pise. Těsně po tom, co zmařil spiknutí a potlačil revoltu, která jej zde ohrožovala, přijal Karel poselstvo města Perugia, jedné z nejvýznamnějších komun, jež mu trvale prokazovaly plnou věrnost.⁵ V tomto poselstvu nacházel se i Bartolus, přední tehdy už profesor na právnické fakultě perugijské university.

Po několika dnech dalo se poselstvo na zpáteční cestu. Vracelo se domů s úspěchem. Císař nejen že potvrdil a rozmnožil výsady města Perugia, jeho biskupství a jeho „generálního studia“,⁶ nýbrž i vyznamenal zvláštními poctami jednoho z členů poselstva — Bartola.

Hned na tomto místě jest, myslím, třeba zeslabit pochybnosti⁷ o tom,

² Stručný přehled (značně nepřesný) o bartolovské pověsti v Čechách má E. Ott, *Beiträge zur Rezeptionsgeschichte des römisch-canonischen Processes in den böhmischen Ländern*, Leipzig 1879, str. 164. O něco více zachytil — bohužel ještě méně přesně — H. Jireček, *Život právník v Čechách a na Moravě*, Praha-Brno 1903, zvl. str. 511—513. K 600. výročí narození Bartolova v r. 1913 psal o věci Ivo Pfaff, jehož článek však vyšel až r. 1917 (tehdy byl Pfaff profesorem ve Štýrském Hradci) v „*Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*“ s názvem „Kaiser Karl IV. und Bartolus“ (také separát Praha 1917, str. 1—8). — Až dosud nejlépe psal o tomto temat, ač se značnými mezerami v novější literatuře, J. Klabouch, *Osvícenské právní nauky v českých zemích*, Praha 1958, zvl. str. 92—95. U Klaboucha jest již podán velmi výstižný výklad pověsti.

³ J. Šusta, *Karel IV.*, 1948, *České dějiny* II/4 (Laichter), str. 366—367 (o korunovaci v Miláně), str. 379 (o korunovaci v Římě).

⁴ Šusta, tamtéž, str. 390—391.

⁵ Srov. J. Jireček, *Časopis Českého Musea* (dále jen ČČM), roč. 57, 1883, str. 435.

⁶ Viz o tom nyní Giuseppe Ermini, *Storia della Università di Perugia*, Bologna 1947, str. 16; J. L. J. Van de Kamp, *Bartolo da Sassoferrato*, Urbino 1935 (separát ze „*Studi Urbinati*“ IX, jiné vydání nebylo mi přístupno), str. 85.

⁷ Van de Kamp, l. c., str. 84.

zdali Karel IV. kdy předtím něco o Bartolovi slyšel. Tento velmi vzdělaný panovník, který sedm let předtím založil v Praze universitu o všech čtyřech fakultách, měl totiž zcela mimořádný zájem o právo, o jurisprudenci a o zákonodárství. Vyznamenával rád učené právníky⁸ a osobně se zabýval projekty velkých kodifikací.⁹ Pocty, Bartolovi prokázané, zcela určitě nebyly náhodné a i když byly snad improvisovány, jak mnohé tomu nasvědčuje, v poslední chvíli, přece stál za nimi patrně hlubší zájem císaře i jeho nejvlivnějších dvořanů.

Je ovšem pravda, že pro císaře Karla, jehož život byl bohatý na významná setkání a styky i na poli kulturním, bylo setkání s Bartolem jen málo důležitou epizodou, jakou někteří historikové ani nezaznamenávají.¹⁰ Naproti tomu pro Bartola znamenal projev císařské přízně vrcholné vyznamenání a nejvyšší uznání, jakého se mu za jeho života dostalo, tím více, že se tak stalo pouhé dva roky před jeho předčasnou smrtí.

O obsahu Karlových výsad pro Bartola byla v odborné literatuře již častěji řeč.¹¹ Jak velice si na nich Bartolus sám zakládal, o tom svědčí mnoho míst v jeho pozdějších spisech, kde se o nich zmiňuje.¹²

Karel jako římský císař jmenoval Bartola především svým radou, dvořanem a společníkem svého stolu. Příslušný passus v listině o tom vydané zní takto: „Te ... in consiliarium et familiarem domesticum commensalem nostrum assumimus et consiliariorum et familiarium nostrorum domesticorum commensalium cetui et numero praesentibus aggregamus.“¹³

Nadto udělil Karel Bartolovi a jeho potomkům — doktorům práv komplex oprávnění tvořících podle pozdější nauky tzv. malou komitivu, ovšem s určitým omezením: předmětem jednoho z těchto oprávnění, jak byla Bartolovi dána, mohli být jen posluchači práv, a to ovšem vlastní (z vlastního auditoria), nikoli z jiných universit. V druhé listině, která je adresována Bartolovi, čteme o tom tato slova:

a) „ut minoribus 25 annis ... servata forma ipsis legibus praefinita ... aetatis veniam concedere valeatis ...“ (bez omezení na osoby z university);

⁸ H. Friedjung, Kaiser Karl IV. und sein Antheil am geistigen Leben seiner Zeit, 1876, str. 283—284.

⁹ Friedjung, tamtéž, str. 83—95.

¹⁰ Např. Šusta, l. c., (1948).

¹¹ Van de Kamp, l. c., str. 84—87; Ermioni, l. c., str. 120, F. Calasso, Il medioevo del diritto, I, 1954, str. 573.

¹² Podrobně o tom Savigny, Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter VI., 1850, str. 150. — Van de Kamp, l. c., str. 44, 45, 47. — Viz např. Tract. super Constitutione extravagantia „Ad reprimendum“ (Opera omnia sv. V, t. 10, str. 281), kde Bartolus připomíná, že konstituci vydal děd Karla IV., „Imperatoris nunc regnantis, cui debito fidelitatis adstringor: quoniam me suorum consiliariorum et domesticorum numero aggregavit et me meosque posteros, quos legum doctores esse contingeret, legitimisationis et concessionis veniae aetatis aliisque privilegiis et gratiis decoravit“.

¹³ Cesare Bernabei, Bartolo da Sassoferrato e la scienza delle leggi, Torino — Roma — Firenze 1881, příloha č. 4, str. 166—167. (Srov. také pozn. č. 17 níže.)

b) „dantes . . . potestatem scolares seu studentes studii Perusini, qui de tuo vel ipsorum dumtaxat auditorio fuerint, videlicet bastardos, spurios, manzeres, seu notos, seu quocumque depravato coitu procreatos, filiis illustrium, spectabilium et procerum dumtaxat exceptis, legitimandi . . .“¹⁴

Avšak Bartolus dostal při této příležitosti od Karla IV. ještě další významání. Byl to dědičný erb, který byl velmi podobný erbu českých králů — pouze v jiných barvách. Bartolus sám píše o tom takto:

„Quaedam sunt insignia seu arma privatorum hominum, seu nobilium vel popularium. De istis quidam reperiuntur, qui habent arma et insignia quae portant ex concessione Imperatoris vel alterius domini: ut vidi concedi multis a serenissimo principe Carolo IIII., Rom. Imperatore, necnon rege Bohemiae. Et mihi, tunc consiliario eius, concessit inter cetera, ut ego et ceteri de agnatione mea leonem rubeum cum caudis duabus in campo aureo portaremus.“¹⁵

Ač nešlo přesně o heraldického lva českého, neboť tím jest stříbrný lev v červeném poli, přece je nutno zdůraznit, že jeden z hlavních prvků starého erbu českých králů, a to podrobnost zvláště charakteristická, totiž „leo cum caudis duabus“ (dvouocasý lev, bez ohledu na barvy), byl zde zřejmě převzat. Není pochyby, že je třeba v tom vidět projev zvláštní přízně Karla IV. také jako českého krále.¹⁶

Tím nápadnější zajisté je, že listinný doklad na udělení tohoto erbu nám chybí, ledaže bychom se spokojili s domněnkou, že erb byl Bartolovi udělen nebo potvrzen jen ústně, bez písemné formy.

Věc souvisí se skutečností, že nemáme plnou jistotu o tom, kolik listin Bartolus v Pise vlastně od Karla IV. dostal a v kterých přesně dnech byly vydány. J. P. Lancelottus, který je tu dnes naším jediným původním pramenem,¹⁷ má jen dvě listiny, a to s datem 19. května 1355. Van de Kamp¹⁸ pokusil se opravit datum jedné z nich na 18. května, avšak — jak mám za to — zbytečně. Naproti tomu nabízí se domněnka, že zde původně byla listina třetí, na niž by se celkem hodilo datum 18. května pro jednu

¹⁴ Tamtéž, příloha č. 5, str. 167—168. — O výsadách tohoto rázu viz Julius Ficker, *Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens*, II, Innsbruck 1869, str. 110, 103.

¹⁵ *Tractatus de insignis et armis*, in: Bartoli a Saxoferrato consilia, quaestiones et tractatus, Opera omnia X (sv. V), Basilej 1588, str. 341.

¹⁶ Tolik k výkladu Savignyho (VI, 1850, str. 150), v této věci snad příliš střízlivému. O jiných výkladech tohoto znaku tamtéž, str. 150, pozn. g. — Van de Kamp (l. c., str. 86) ostatně sám připouští, že tímto znakem císař Bartolovi patrně vyslovil „una simpatia speciale“.

¹⁷ *Vita Bartoli iureconsulti etc.*, Joanne Paulo Lancelotto l. c. autore, Perusiae 1576, 100 str. + index. Karlovy listiny pro Bartola jsou zde otištěny na str. 30—32, a 32—35. Srovnání s texty, jež má Bernabei (viz výše pozn. 13) ukázalo správnost přepisu Bernabeiho.

¹⁸ Van de Kamp, l. c., str. 84—85, zvl. pozn. 745. Srov také A. Huber, *Die Regesten des Kaiserreichs unter Karl IV. 1344—1378*, 1877 (= J. Fr. Böhmer, *Regesta imperii VIII.*) str. 172, č. 2029, 2030; týž, *Additamentum primum ad J. Fr. Böhmer, Reg. imp. VIII.*, 1889, str. 716, č. 6819.

z listin Van de Kampem předpokládané. Byla by to právě listina udělující Bartolovi erb českého lva, o němž sice bezpečně víme, že jej Bartolus dostal, ale o němž není nejmenší zmínky v žádné z obou listin nám alespoň co do textu plně zachovaných. Nikterak ovšem nelze vyloučit ani domněnku, že Bartolus znak českého lva dostal až ve dnech po 19. V. 1355, po svém jmenování *radou*. Oporu pro to poskytovala by doslovná interpretace Bartolova výroku: „...et mihi, *tunc* consiliario eius, ...“

Listina udělující Bartolovi erb nebyla zřejmě známa už ani v polovině 16. stol., kdy jiné dokumenty, Bartola se týkající, otiskl právě Lancelottus. Mluví pro to i okolnost, že Lancelottus jinak má i nejstarší mně známé vyobrazení Bartolova erbu¹⁹ a podává také jeho slovní popis.²⁰

Taková jsou podle současného stavu našich vědomostí historická fakta o setkání Bartola s Karlem IV. Jak uvidíme, po dvou, třech stoletích na to stačila tato fakta k tomu, aby na nich byla vybudována fantastická pověst o tom, že Bartolus byl v době Karla IV. profesorem pražské university a že zde pronikavým způsobem zreformoval české právo, pověst, jež Bartola co nejúže spínala s Čechami, s pražskou universitou a s právními dějinami naší vlasti.

Dosti pravděpodobné ovšem je, že na pražské universitě založené r. 1348 a zejména na její právnické fakultě, z níž se r. 1372 stala samostatná „universitas iuristarum“, Bartolus a jeho spisy byly hned od počátku dobře známy. Přímých důkazů ze 14. století o tom zatím nemáme, avšak z 15. stol. chovají se do dnešního dne v pražských knihovnách dva rukopisy²¹ právě onoho traktátu „De insigniis et armis“, z jehož předmluvy jsme citovali passus o Bartolově erbu, a mimo to jeden rukopis Bartolových „Quaestiones“.²² Jiné rukopisy jsou známy z někdejší olomoucké kapitulní knihovny, dnes ve Státním archivu v Olomouci.²³ Ze 16. století je v Praze značné množství tisků Bartolových spisů, nejstarší z let 1516 (univerzitní knihovna) a 1518 (knihovna kláštera na Strahově).

Pravděpodobné je také, že přímo nebo nepřímo byly Bartolem a jeho spísem „Quaestio inter virginem Mariam et diabolum“ ovlivněny české

¹⁹ Lancelottus, str. 36 „Insignia Bartolo et eius posteris a Carolo IV. Imperatore concessa“ — perokresba dvouocasého lva hledícího vpravo, bez udání pramene.

²⁰ Popis erbu je na str. 30 „leonem rubeum duas gerentem caudas in campo aurei sive crocei coloris“.

²¹ V knihovně pražské Karlovy university (dnes Národní a univerzitní knihovna), sign. III B 21 (Truhlář, č. 430), ff. 159a—161b; v knihovně pražské kapituly sign. I XXIX (Podlaha, č. 1131), ff. 281a—284a.

²² V knihovně pražské kapituly, sign. I XXIX (Podlaha, č. 1131), ff. 267b—278b.

²³ M. Boháček, Literatura středověkých právních škol v rukopisech kapitulní knihovny v Olomouci Rozpravy ČSAV, 1960, [v tisku]. Je zde jednak „Tractatus minoricarum“, codex č. 428, fol. 208b—235b; jednak Quaestio „Quidam Gundus“, codex č. 442, fol. 421a—422a. Z olomoucké univerzitní knihovny zaznamenal též autor dva rukopisy Bartolových prací. Oba jsou v kodexu M-1-184, a to „Tractatus minoricarum“ na ff. 241a—272b a „Tractatus de duobus fratribus“ na ff. 290a—303b (podle předběžného sdělení).

satanské procesy z 15.—16. století, zvláště Belial a dále Solfernus, a po případě také — ještě četnější — tzv. literární *sváry*, jako Tkadleček asi z r. 1407, Hádání se Prahy s Kutnou Horou, Hádání pravdy a lži atd. Otevřenou otázkou zůstává, zdali staročeský „Súd Astarotův“ je opravdu zpracováním dílka Bartolova.²⁴

V každém případě ona základní data o setkání Bartola s českým králem byla v Čechách už v této době známa, a to především v té verzi, jak o věci píše Bartolus sám, což spolehlivě dosvědčují latinské i české historické spisy Prokopa Lupáče²⁵ z r. 1584. Ovšem v této době začala už v Čechách v *právnických* kruzích růst o Bartolovi legenda, která šla daleko nad tyto skutečnosti.

Nejstarší doklad o tom je v dedikačním listu českému králi a římskému císaři Rudolfovi II., jímž r. 1579 rada Starého města pražského doprovodila v témže roce vydaný nový zákoník pro česká královská města, tzv. zákoník Koldínův.²⁶ Zde se píše — bez jakéhokoli odkazu, jako by šlo o věc všeobecně známou — že Karel IV. „otec vlasti řečený, mnohá dobrá i chvalitebná právní nařízení v tomto království Českém... ustanovil, kteráž s obecními a římskými právy se srovnávají“ a zdůrazňuje se, že Karel tak učinil „s radou“ Bartolovou. Vysoko se zde vyzvedá, že Karel IV. „míval a užíval v radách svých onoho osvíceného muže a vtipu velmi ostrého i v právích zběhlého, jenž nemalou chválu mimo jiné iurisconsultos obdržel, že více o právích nežli kteří jiní psal...“

Máme zde první stopu toho, že lavina bartolovské legendy v Čechách dala se do pohybu, a to — srovnáme-li věc se zprávou historika Lupáče, o 5 let mladší, — nezávisle na stavu současného historického bádání o Karlovi IV. Po stránce formy charakterisuje tuto první zprávu o vznikající legendě naprostý nedostatek jakýchkoli odkazů na prameny či na literaturu. Po stránce obsahové je charakteristická neurčitost údajů, které jsou zcela povšechné; tendence vyzdvihnout právo římské, projevující se thesisí, že již za Karla IV. bylo domácí právo „s právem římským srovnáváno“, tj. přizpůsobováno mu; a konečně tvrzení, které vyplývá z celého kontextu a tvoří, abychom tak řekli, hlavní linii této dedikace, že stav učených právníků je ve státě nutný a je nejlepší oporou panovníků.

²⁴ Šimek, Listy filologické 1938, 157 (zde též cenné příspěvky k soupisu bartolovských inkunabulí a jiných tisků v Čechách), 1942, 147; Vilík v s k ý, Naše věda 1941, 27 (s důležitým odkazem na Burdacha). Srov. k tomu Vlček, Dějiny I—1, 203 a d.; Jakubec, Dějiny I, 540; Hanuš in: Ottův Slovník Naučný III, 674—675; Ott, Beiträge, 110—111 (s řadou omylů a nepřesností); Boháček in: Všechno 1941, str. 105—106; H. Jireček, Život, 204 (s omyly). — Savigny VI, 1850, 180; Van de Kamp, l. c., str. 49.

²⁵ Historia o císaři Karlovi, f K IV, slova: „...o čemž i sám Bartholus v svých knihách pro dokázání vděčnosti k svému dobrodinci připomíná zmluku činí“; též autor, Ephemeris sive Kalendarium historicum, k datu 13. července. Zvláště se tu upozorňuje na Bartolův erb dvouocasého lva.

²⁶ Viz J. Jireček, Práva městská království Českého, Praha 1876 (Codex iuris Bohemici IV—3), str. 470. — H. Jireček, Život, str. 129.

Z oficiálních vědeckých kruhů pražských dostalo se Bartolovské legendě prvního upevnění r. 1611. Nebyl to nikdo menší než tehdejší rektor pražské university Martin B a c h á č e k - Bachaclus, proslulý matematik a astronom, kdo zde zasáhl, netuše v nejmenším, že to, co propaguje, je pouhá fantasmie. Bacháček používá příležitosti, kterou mu poskytuje povinnost pozvat akademickou veřejnost k obvyklému výročnímu čtení universitních předpisů (statut) při konfirmaci rektora na počátku školního roku a ve své rektorské řeči upozorňuje na význam práva a zákonů vůbec a na velkou roli, kterou právo a zákony měly a mají v českém státě.²⁷ Nebyla to jistě náhoda. Vzpomeneme si, že se v této době vážně jednalo o to, obnovit na pražské universitě právníckou fakultu. (Ostatně hned v roce následujícím, na počátku r. 1612, profesor Jan Matyáš ze Sudet již zve na úvodní přednášku o právech.)

Rektor Bacháček navázal ve své řeči na současnou polemiku o charakteru českého práva, o níž ještě později uslyšíme v tomto článku, a postavil thesi, že to byl už Karel IV., kdo české právo definitivně očistil od zbytků pohanství: „Is enim, quod ante ipsum Venceslaus, eo nomine rex secundus, frustra molitus est, leges a Premislao Agricola latas a paganismo opera Bartoli vindicavit et ut postea christianismum saperent, imperavit“.²⁸ Bartolus je zde sice uveden jen jako mimochodem jako pomocník Karla IV. v jeho reformátorské zákonodárné činnosti v Čechách,²⁹ bez jakýchkoli bližších podrobností, ale — a to bylo nejdůležitější — pověst o něm jako o spoluzakladateli moderního (tj. moderního tehdy, na počátku 17. stol. platného) českého práva došla zde potvrzení z úst nejpovolanější autority, slovy rektora pražské university, pronesenými při oficiální universitní slavnosti.

Ani v nejmenším nemohly lavině bartolovské pověsti čeliti střízlivé výklady některých současných českých historiků, tím méně, že se tito spisovatelé spokojovali prostě tím, že o Bartolovi nemluvili. Platí to zejména o Pavlu J e š í n o v i, který, vydávaje r. 1617 tiskem osnovu zákonníka Karla IV. pro království České, měl zajisté nejlepší příležitost na

²⁷ Programy pražské university z let 1610—1615 (Programmatum Academiae Pragensis.... fasciculus), ed. B. M. Jičínský, Praha 1916, II D 4, E.

²⁸ Toto je autentické (v edici Jičínského I E) znění výroku Bacháčkova. V novější literatuře obíhá znění obsahově značně odlišné, a to nesprávné. Uvidíme níže, že toto nesprávné znění je dílem B. Balbína, od něhož je převzal — veden, jak mám za to, literárními údaji E. Otta, v detailech ne vždy spolehlivými — zejména H. J i r e č e k, Život, str. 128. V tomto směru je třeba opravit i to, co o Bacháčkově v souvislosti s bartolovskou pověstí má K l a b o u c h, str. 94 (zvl. slova: „že Bartolus byl profesorem pražské university“).

²⁹ Při vší konfuznosti Bacháčkových historických údajů je zde přece jen v jednotlivých bodech zdravé jádro, např. povědomí o kodifikačních pokusech Václava II. a o snahách Karla IV. vymýtit definitivně ordály. Jinak se ovšem zdá, že Bacháček vycházel z onoho dedikačního přípisu Staroměstských z r. 1579, o němž jsme podali výklad výše.

bartolovskou pověst reagovat, ale neučinil tak.³⁰ Platí to právě tak o Pavlu Stránském, horlivém zastánci domácích tradic politických, právních a vůbec kulturních, který ve svém známém díle *Respublica Bojema* vyšlém r. 1634 v Leydenu nejen (kap. XII) nic v tomto směru nezaznamenává, nýbrž naopak píše tak, že pro vsunutí bartolovské pověsti do souvislého vývoje českého práva není u něho vlastně ani místo. Je hrdý na starou, do třicetileté války nepřerušenu tradici domácího práva, jehož zásady jsou mu ovšem zároveň plně ve shodě se zásadami práva obecného.³¹

Vznik a první literární zachycení bartolovské pověsti v Čechách ukazují dobře ideovou nejednotnost českého kulturního života na rozhraní 16.—17. století, těsně před katastrofou českého státu. Bartolovská legenda vzniká mezi právníky a z nich vychází dále. Historikové lpící na starých i novějších husitských tradicích ji nepřijímají. Nicméně mlčení těch, kdož bartolovské pověsti nebyli příznivě nakloněni, nezměnilo již nic na tom, že pověst rostla zcela v duchu starého přísloví „fama crescit eundo“. Jsme prostě v době, která takovouto legendu z mnoha důvodů — budeme o nich mluvit později — potřebovala, což bylo vlastní příčinou jejího živelného růstu.

Po třicetileté válce, která přinesla hluboké přervání husitských tradic v českém kulturním životě, došlo vskutku přímo k rozbuzení bartolovské pověsti v Čechách. Hlavní zásluhu, jak dnes jasně vidíme, měl o to Bohuslav Balbín z Vorličné, člen řádu jezuitského a nejvlivnější český historik této doby. Jsou nám dnes těžko pochopitelné cesty, jimiž tento vlastenecký kněz dospěl k obrazu, jaký podával o Bartolově působení v Čechách, avšak je jisté, že právě tento obraz vyhovoval plně jeho době a byl po více než 120 let nato bezvýhradně tradován veškerou historickou i právníckou literaturou v Čechách. Snad tu hrálo úlohu to, čemu se někdy říká „pia fraus“ (motivy opět poznáme později), avšak v každém případě

³⁰ Paulus Geschinius, *Maiestas Carolina sive Constitutiones Caroli IV*, Rom. Imperatoris, quibus ille regnum Bohemiae formandum ornandumque censuit, Hanoviae 1617. — Ani ve věnování (Dedicatio) ani v předmluvě (Ad lectorem) není zmínky o tom, že by snad Karlovi byl pomáhal či jinak se na tomto zákonodárném díle účastnil kterýkoli právník. Jméno Bartolus se zde k našemu největšímu podivu vůbec nevyskytuje. Stejně je nápadné, že ani nejmenší narážky na Bartola není v „Oratio de iuris studio“ Johannis Mathiae a Sudetis, Praha 1612. Není tu ani obvyklého tehdy reagování na pomlouvače české právní kultury (viz níže), ač jde o dílko, kterým Matyáš ze Sudet započal svou sérii právnických výkladů, disputací a diskusí na nejrůznější themata (zejména také z práva lenního, manželského, z teorie práva, o výsadách škol a studentů atd.) a obnovil tak studium práva na pražské universitě. Viz také téhož autora disputaci „De nuptiis“ (1613), v níž se hojně používá i domácího práva, např. se citují sněmovní usnesení. O Matyáši ze Sudet viz J. Volf, Jan Matyáš ze Sudetu, Památky archeologické a místopisné, 1907, seš. 7—8 (srov. ČČM 1908, str. 278—9).

³¹ V tom smyslu jest třeba opravit, co má E. Ott, l. c., str. 164, pozn. 2. Ve skutečnosti u Balbína, *Bohemia docta* II. (ed. Ungar 1778, str. 336, pozn. 337, text na str. 336—344), jde o to, že Stránský použil Bacháčkem r. 1618 vydaného seznamu pražských doktorů a rozdělil tyto učené lidi na základě Bacháčkových údajů do jednotlivých českých měst. Není tu vůbec žádná souvislost s Bartolem a jeho otázkou.

bylo tu použito více fantasie než je u vědecké práce přípustné.³² Není sice zcela vyloučeno, že Balbín spolehl se zde na jakési další literární prameny, které neuvedl a které nám jsou zatím neznámé, avšak je to málo pravděpodobné.

Naše cesta vede především k Balbínovu spisu *Vita Arnesti*, který vyšel v Praze r. 1664. Už v jeho indexu osob najdeme jméno Bartolus, a to s následující charakteristikou: „Bartolus, Bohemiae civis, condit iura Bohemiae“. A skutečně: v textu se vykládá (str. 60), že Bartolus byl přítelem prvního pražského arcibiskupa Arnošta; že to byl Arnošt, kdo císaři Karlovi poradil, aby Bartola pozval do Prahy; že Bartolus „regni Bohemiae constitutiones in ordinem redegit“ (str. 165); že „totam denique ordinavit iustitiam“ (str. 160); a konečně že Bartolus „Arnesto agente in Regni publicis comitiis Bohemiae civis publice nominatus est“ (str. 60).

Tehdejší učená veřejnost s radostným úžasem toto vypravování přijímala. O 8 let později vydala pražská universita — plně se tehdy nacházející v rukách jezuitů — vědecko-propagační spis „Gloria Universitatis Caroli-Ferdinandae Pragensis“,³³ ve kterém se legenda o Bartolovi v Čechách rozvinula snad vůbec v nejskvělejších barvách. Píše se zde o všech učencích, kteří kdy proslavili pražskou universitu a mezi právníky vyzdvihuje se Bartolus, který prý byl Karlem IV. povolán do Prahy, aby zde založil — rozumím-li dobře textu — právnickou fakultu.³⁴ Kniha obsahuje zvláštní „Elogium Bartholi de Saxo-Ferrato“ jakožto spolupracovníka také pražské university, ve kterém s odvoláním na známý nám už text z r. 1579,

³² Mimo to je třeba upozornit na to, že Balbín (tak jako valná část následující literatury o této věci) používal starších spisů způsobem, který dnes v nás budí přímo hrůzu. To, co psali kdysi Lupáč, Bacháček a dokonce i Stránský, se zde libovolně přeměňuje a někdy obrací přímo ve svůj opak. Jak jsme viděli výše (pozn. 22), převzal H. Jireček (Život, 128) od Balbína domnělý citát z Bacháčka, aniž udal svůj pramen. Ve skutečnosti citoval jen volnou a velmi nepřesnou Balbínovu parafrázi slov Bachákových. To je řešení rozporu, který badatel shledá, konfrontuje-li v tomto bodě: a) H. Jirečka s Bacháčkem; b) Balbína s Bacháčkem; c) Balbína s H. Jirečkem a přihlédne-li k údajům F. Otta, Beiträge, 164. — Balbín, Bohemia docta, opus posthumum, ed. R. Ungar, II., Praha 1778, str. 209, pozn. 204, píše: „Martinus Bachaczek in programme anni 1611 dicit eum (Bartolum) in Universitate Pragensi Professorem iuris fuisse & leges Bohemas a Przemislao agricola Stadicensi latas in hodiernam iuris formam pro municipiis Bohemis concinnasse.“ Celá pasáž od „& leges“ až ke „concinnasse“ je tištěna u Balbína kursívou, což zřejmě zmýlilo některé právní historiky (Otta a hlavně Jirečka) a vedlo k tomu, že to považovali za citát, zatím co je to jen zdůrazněná pasáž (snad dokonce jen Ungarem) z Balbínovy málo přesné reprodukce Bachákových slov. — V Balbínově duchu zcela neoprávněně argumentují pak Lupáčem např. Volckman-Weiss (viz níže, další poznámka).

³³ M. X. Volckman (dissertant) — G. Weiss (professor-praeses), Gloria Universitatis Caroli-Ferdinandae Pragensis etc., Praha 1672 (vroučení u Klouboucha, l. c., str. 74). O autorství této knihy viz u J. Pfaffa, l. c., str. 2.

³⁴ „Hos inter eminet Bartolus de Saxo Ferrato, ob raram iuris-prudentiam Lucerna iuris dictus, qua non modo Italiae Gymnasia universa, verum et Bohemiam totam illustravit, legumque illarum, quibus hodieque Vetero-Praga utitur, Conditor extitit. A Carolo IV. pro erigendo Consultissimorum collegio, iurisque vigore Pragae advocatus...“ (str. 82).

avšak zároveň také s neoprávněným odvoláním na Prokopa Lupáče³⁵ se čte: „Perusio a Carolo Caesare sapientissimo Pragam ad condenda iura Bohemiae evocatus adfuit. Legesque illas, quibus hodieum Urbs Antiqua regitur, condidit, tanta prudentia, ut meritis sit *civitate et Bohemico leone*, purpureo tamen, in aureo campo donari“.³⁶

Od této chvíle nebylo už o věci žádných pochybností. Nejen pro celý zbytek 17. století, nýbrž i po většinu 18. století stal se Bartolus — ať tak díme — jakýmsi obecně přijímaným druhým patronem českých právníků, hned za svatým Ivonem,³⁷ jehož úcta — díky kanonizaci — byla ovšem ještě daleko větší. V kruzích učených právníků, historiků i literátů byla bartolovská pověst běžně přijímána jako pravda, kterou není třeba zvláště dokládat. Stala se zejména pravidelnou součástí nárysu české právní historie traktované obyčejně v úvodu ke každému právníckému dílu, jež si činilo nárok na to, být považováno za dílo vědecké. Bývala to ostatně kapitola s dosti stereotypní náplní, obyčejně s označením „De origine iuris (Bohemici)“ nebo podobně. Někteří autoři se přitom odvolávají na předchozí literaturu, avšak zřejmě jen „pro forma“, neboť jinak vesměs v podrobnostech volně fabulují. Jedni přičítají Bartolovi zásluhu o všeobecnou reformu českého práva, druzí mluví o jeho pomoci při Karlově kodifikaci práva šlechtického (*ius terrae*), třetí vyzvedávají, že postavil na nový základ právo městské (*ius municipale*), při čemž v jednotlivostech je skoro u každého věc formulována jinak.

Slovutný civilista pražský S c h a m b o g e n vyzdvihoval zásluhy Bartolovy o české právo městské³⁸ a v jeho stopách šel autor anonymní

³⁵ M. Lupáč - Lupacius ve své „Vita Caroli“ (tj. Historya o Cýsaři Karlovi, vyšla česky 1584) zaznamenává něco podstatně odlišného, než co tvrdí Volckman-Weiss. Píše jen (na listě K IV), že za života Karla IV. „Ve Vlaších mezi jinými a mnohými i tito muži učení byli jsou vzati na slovo: Bartholus de Saxoferrato... cýsaře Karla radda... atd., Franciscus Petrarcha, poeta et historicus etc...“. — Není tu ani slovo o povolání Bartola do Prahy, tím méně o tom, že by snad byl profesorem pražské university nebo že by byl sepsal české zákony. Srov. také výše pozn. 25.

³⁶ Viz více z textu tohoto „elogia“ otištěno u P f a f f a, l. c., (výše pozn. 2), str. 7—8.

³⁷ Byl to sv. Ivo Trecorensis, vlastním jménem Yves Heloris, národností Bretonec, oficiál biskupa v Trégulier, kanonizovaný 1347, „advokát chudých“ (nikoli tedy, jak se často má za to, sv. Ivo ze Chartres, který žil v letech 1040—1118 a byl biskupem v Chartres a známým církevním spisovatelem). — V den zasvěcený tomuto jménu bývalo na pražské právnícké fakultě prázdná (o slavnostech sv. Ivona na pražské právnícké fakultě viz v Archivu Karlovy university A 32, II, pag. 31). Socha tohoto sv. Ivona postavená fakultou stojí dodnes na Karlově mostě v Praze (k tomu, viz Novotný - Poche, Karlův most 7.). K této úctě sv. Ivona na právnícké fakultě pražské university viz také zprávy u M. Kaliny z Jätensteina, Nachrichten über böhmische Schriftsteller u. Gelehrte, III, 1827, str. 50, 55. Také ale na druhé straně českého kulturního světa, v protestantském táboře české emigrace, je v této době Bartolus vedle Balda považován za představitele světové jurisprudence (srov. J. Á. Komenský, Labyrint, kap. X/11).

³⁸ J. Chr. Schambogen, Praelectiones publicae in D. Justin. Instit. iuris 4 libros..., Praha 1887, str. 12 (předmluva): „Libet etiam nunc aliquid de iure Bohemico adiungere. Consistit hoc in iure municipali, cuius conditor extitit Bartolus de Saxo Ferrato a Carolo IV. Pragam vocatus, quod statui civico pro norma et regula propositum. Item in iure provinciali...“

„Manuductio“, jehož historická informovanost byla ovšem zřejmě obzvláště konfusní, ukazují jako na svůj základ daleko spíše na tradici a pověst než na prameny a literaturu. Zde³⁹ se nejen opakuje, že Bartolus byl povolán Karlem IV. za profesora práv z Itálie do Prahy („professor iuris regius et ordinarius“), nýbrž ví se i, že Bartolus dal základ k městskému právu českému, jak v definitivní podobě bylo vytištěno v r. 1579 (Koldínův zákoník).

Naproti tomu Debra a Neumann o něco později⁴⁰ zdůrazňují spíše Bartolovu zásluhu o kodifikaci práva zemského a pochybují o tom, že by byl nějak zasáhl do práva městského, neboť prý „ius municipale potius a populo conceptum fuerit.“⁴¹ Ježto jde o případ zvláště typický, je záhodno ocitovat hlavní pasáž z tohoto jinak výtečného spisu: „Occasione novae Academiae evocatus ex Italia iurisconsultorum avus a profesura Perusina ad Pragensem Bartolus . . . iurisconsultorum suo aevo facile princeps. Admotus a Carolo consilio Imperatoris aulico adfuit Caesaritum in componenda aurea Bulla imperii . . . tum praeprimis in emendandis Bohemiae legibus. Primus ille constitutiones regni redegisse in ordinem traditur, quae dein titulo Maiestatis Carolinae insignitae prodierunt . . .“⁴²

Karlova známá osnova zákoníka pro České království nazývá se v tomto spise přímo „Codex Maiestatis Carolinae Bartolinus“ a je jí zde věnována veliká pozornost. Zaznamenejme hned, že na rozhraní 17.—18. století nabyla Maiestas Carolina pro domnělé autorství Bartolovo znovu nebývalé vážnosti. Dokonce byl opatřen zvláštní opis⁴³ jejího textu pro kodifikační komisi zřízenou r. 1709.

Je jen přirozené, že v téže době rostla v Čechách i váha vlastních spisů Bartolových. Dílo Bartolovo je doporučováno v Praze ke studiu universitními učiteli, jejichž metoda stále ještě — přesněji snad: znovu — v některých směrech přímo navazovala na Bartola.⁴⁴

Když r. 1773 dva významní čeští historikové přikročili k vydání velkého díla o dějinách vědy a umění v Čechách,⁴⁵ byl sem Bartolus ovšem také pojat, a to na velmi čelném místě. Hned v úvodu k tomuto dílu píše A. Voigt, že Karel IV. „ad reformandam regni huius πολιτεία (politeian) Bartolum a Saxoferrato summi nominis ea aetate iuris interpretem ex

³⁹ Manuductio ad praxim iuridicam . . . in regno Bohemiae, Praha 1729, str. 6. K tomu Klabouch, l. c., str. 94.

⁴⁰ O těchto autorech výstižně Klabouch, l. c., str. 130 a d. Zde uvádíme spis Debra (dissertant) - Neumann (professor-praeses), De commissionibus, 1739, kde je vložen trojdílný výklad označený jako „Episodion historicum iurium Bohemicorum originem et progressum exponens“.

⁴¹ L. c., str. 77.

⁴² L. c., str. 76.

⁴³ Podle sdělení dr. V. Urfusa z Kabinetu dějin státu a práva v ČSR.

⁴⁴ Srov. Klabouch, l. c., str. 159.

⁴⁵ F. M. Pelzel-A. Voigt, Effigies virorum eruditorum = Abbildungen der böhmischen und mährischen Gelehrten und Künstler, I, Praha 1773.

Italia excivit, aut potius legatione Perusiniorum apud se fungentem Pragae detinuit, ut leges Przemislaeas ac statuta illa vetera ad sui aevi consuetudinem refingeret ac nova pro rebus natis adjungeret.⁴⁶

Vlastní pojednání o Bartolovi v tomto díle⁴⁷ je uvedeno portrétem, který nakreslil r. 1772 I. Kleinhard a vyryl I. Baltzer. Vykládá se zde, že Bartolus byl v Praze pozdržen Karlem, když zde byl s poselstvím, a že zde „Caroli rogatu leges Bohemorum sparsas antehac et perturbatas⁴⁸ in ordinem formamque meliorem redegit, nonnullas regia auctoritate antiquavit, aliquas correxit“. Tato domnělá činnost Bartolova vztahuje se výslovně pravděpodobně (*verisimilius*) na tzv. Maiestas Carolina. Naproti tomu spolupráce Bartola na Zlaté Bulle Karlově se uvádí jako pochybná, i když s falešnou argumentací.

Všeobecně je možno říci, že v 70. letech 18. století dosahuje růst bartolovské pověsti v Čechách — těsně před svým pádem — nového vrcholu. U F. J. Grossa⁴⁹ se znovu soustřeďuje pozornost k bartolovským (domněle) počátkům českého městského práva. Formulace, jíž je zde užito, vzbuzuje podezření, že Gross — tak jako snad už i někteří autoři před ním — pomýšlel na to, připsat Bartolovi autorství latinské právní knihy brněnské čili Schöpppenbuchu. U F. W. Stephana z Kronenfelsu vyzvedává se zase spíše Bartolova domnělá reforma práva zemského.⁵⁰ Ještě r. 1782 převzal informace z oněch „Effigies-Abbildungen“ o Bartolově spolupráci s Karlem IV. v plném rozsahu Faustin Procházka do svého jinak znamenitého kompendia o dějinách české kultury.⁵¹

Poslední doznívání bartolovské legendy v Čechách, nepočítáme-li posmrtně vydané spisy Balbínovy,⁵² můžeme zaznamenat ve spise, který někdy bývá považován za první moderní pokus o dějiny českého práva. Je to kniha Mikuláše Adaucta Voigta z r. 1788, jejíž název a zčásti

⁴⁶ L. c., I, 1773, f b2 [Effigies]; str. XVIII [Abbildungen]. Výklad pokračuje pak takto: „At caruit successu consilium. Quum enim homo Italus consuetudinum Bohemicarum penitus ignarus ac iuri Romano duntaxat innutritus, omnia ad huius apices exigeret, minime probari optuerunt Regni Statibus, quas consarcinaverat, constitutiones; ideoque singulari Caroli decreto abrogatae sunt.“

⁴⁷ Effigies I, str. 29–30 = Abbildungen I, str. 31–35.

⁴⁸ Toto místo je ozvukem z původní předmluvy k Maiestas Carolina.

⁴⁹ Einleitung zu den praktischen Vorlesungen, Praha 1777, str. 26.

⁵⁰ F. W. Stephan (ed. A. Ebenfeld), Adnotationes... ad Joannis Ortwinii Westenbergii principia iuris I, Praha 1778, str. 11. „Occassione novae Academiae Pragensis evocatus ex Italia famosus iurisconsultus Bartolus de Saxoferrato et admotus Consilio Imperatoris Aulico, adfuit Caesarito praecipue in emendandis Bohemiae legibus“.

⁵¹ Faustin Procházka, De saecularibus liberalium artium in Bohemia et Moravia fatis commentarius, 1782, str. 155 (odvolává se výslovně na Effigies I, 77 a d.).

⁵² Např. ještě Boh. Balbini Miscellaneorum... Liber curialis seu de magistratibus etc., ed. J. A. Rieger, Praha 1733, str. 33, kde se praví lakonicky: „Bartolus Iuris Consultus clarissimus constitutiones regni Bohemiae redegit in ordinem.“ Je otázka, do jaké míry zde zasáhl snad do původního Balbínova textu editor. V díle „Bohemia docta“ (ed. Ungar 1778) sice Balbín zkresluje text Bacháčkův (viz výše pozn. 32), ale současně se odmítá domněnka, že by byl Bartolus sepsal české právo městské (str. 209) a nalézáme tu i upozornění: „Bartolum... Bohemiae imputare non possum.“

i obsah⁵³ vykazuje vliv slavného díla Montesquieuova (kniha se jmenuje „Ueber den Geist der böhmischen Gesetze in den verschiedenen Zeitaltern“). Zde se ještě tvrdí, že obyvatelé města Perugia „hatten den Bartolus in wichtigen Angelegenheiten an den kaiserlichen Hof nach Prag geschickt, wo er sich eine geraume Zeit aufhielt“.⁵⁴ Zaznamenává se, že mnozí mají za to, že Bartolus pro Karla vyhotovil osnovu zákoníka pro království České⁵⁵ a připouští se alespoň, že (citujeme doslova): „... freylich mag sich Karl in seinem beinahe täglichen Umgange mit dem Bartolus über verschiedene Gegenstände seines vorhabenden Gesetzbuchs im allgemeinen besprochen haben.“⁵⁶ These o přímém Bartolově autorství Karlova kodexu nebo jiných českých zákonů tedy se již opouští, ale jinak na úzké spolupráci Bartolově s Karlem, a to v Praze, se i v této knize — hodně proniknuté duchem osvícenství — trvá.

Byl to však skutečně již poslední pokus legendu bartolovskou držet. Sedm let před tím totiž sám někdejší spolupracovník Voigtův na díle „Effigies-Abbildungen“ F. M. Pelzel, když nově kriticky zkoumal prameny k životopisu Karla IV., byl nucen vyjádřiti výsledek svého zkoumání těmito lapidárními slovy: „Ob dieser Rechtsgelehrte (sc. Bartolus) jemals an der Verfertigung der böhmischen Rechte oder der goldenen Bulle Theil gehabt, habe ich nirgends ausfindig machen können.“⁵⁷ A během dalších několika desetiletí tento kritický názor — ku podivu vůbec bez jakýchkoli polemik — plně se v české historiografii uplatnil. Např. Josef Veith „Statistische Uebersicht der böhmischen Staatsverfassung und Landeskultur von den ältesten Zeiten bis auf Ferdinand den II.“ (Praha 179) už legendu nemá. Největší z českých novodobých historiků, František Palacký, konstatuje r. 1844: „Pověst, že by slavný věku onoho právník Bartolus de Saxoferrato byl k sepsání (Karlových zákonů) do Čech přišel, nijakého nemá důvodu.“⁵⁸ Soudobý německý právní historik k tomu dodal: „Hiemit fällt also des Bartolus Name aus der böhmischen Rechtsgeschichte für immer weg“,⁵⁹ při čemž se už také odvolával na klasické vylíčení věci u Savignyho, které je všeobecně známé.

Dnes, po dalších více než 100 letech, vidíme, že prorocká poznámka slovuťného Legise Glückseliga byla předčasná. Bartolus z dějin čes-

⁵³ K tomu viz Machovec, Filosofický časopis, 1955, str. 379—380.

⁵⁴ M. A. Voigt, Ueber den Geist, str. 149.

⁵⁵ Tamtéž, str. 140.

⁵⁶ Tamtéž, str. 149.

⁵⁷ F. M. Pelzel, Kaiser Karl der Vierte, II, 1781, str. 463.

⁵⁸ Palacký, Archiv český III, 1844, str. 66. Ještě r. 1841 opakoval pověst o povolání Bartola Karlem IV. do Čech A. Beck ve své recenzi Hankova vydání Všeherdových Knih devaterých, Zeitschrift f. österreichische Rechtsgelehrsamkeit u. politische Gesetzkunde (Wagners Zeitschrift), Vídeň, 1841, sv. III, str. 295.

⁵⁹ Legis Glückselig, Geschichte des böhmischen Staats- und Privatrechts, 1847, str. 44. Srov. také článek J. Jirečka v ČCM, roč. 57, 1883, str. 433—436, vycházející z recenze známého spisu C. Bernabei (1881) o Bartolovi.

kého práva nezmizel zcela, neboť pověst o něm jako historický jev do těchto dějin neodlučitelně náleží. Jde tu o historickou skutečnost svého druhu, která měla své příčiny a své následky. Jde tu o skutečnost, jež v době, kdy trvala, měla svou společenskou funkci, svůj smysl, své poslání. Stojíme dnes před úkolem, vše to historicky uspokojivě analyzovat.

Pokud jde o vznik pověsti, je nutno začít, jak mám za to, u Bartola samého. Už jsme měli příležitost pozorovat, že Bartolus na těch místech svých spisů, jež se k této věci vztahují, mluví o svých stycích s císařem a jeho dvorem — a ovšem i o své funkci císařského consiliaria — způsobem, který čtenáře 15. a 16. stol. snadno mohl uvést na scestí. Z mnohovýznamných slov prooemia k traktátu „De insignis et armis“, který v Čechách byl záhy znám,⁶⁰ vznikal nezbytně v čtenáři dojem, že Bartolův styk s dvorem císařským byl daleko intensivnější než jak k tomu ve skutečnosti dal příležitost onen kratičký, sotva několikadenní, pobyt Bartolův při Karlově dvoře v Pise. To, že viděl — i když jen po několik málo hodin — císařský majestát *skutečně fungovat*, znamenalo zřejmě pro Bartola, právě jako juristu, zážitek zcela mimořádný.

Čeští právníci 16. století, v situaci jaká v jejich vlasti tehdy byla, prostě už četbou těchto pasáží samých⁶¹ byli sváděni k tomu, aby v Bartolovi viděli Karlova spolupracovníka v jeho činnosti legislativní. Český lev v Bartolově erbu jim tento výklad jen potvrzoval. Vždyť víme, jak fantastické pověsti vznikaly tehdy kolem erbů všeobecně — tzv. pověsti heraldické.

Svou úlohu sehrály při tom zajisté v Čechách i reminiscence na jiné italské právníky, o nichž dobře bylo známo, že v Čechách působili. Zůstane-li stranou Joannes Andreae,⁶² pak to byli zejména Jindřich z Isernie a Jindřich Vlach, Gozzius (Gozzo) z Orvieto a Hieronymus Balbus z Forli (Foroliviensis). Henricus Italicus (řeč. Vlach) působil v Čechách zvl. mezi léty 1270—1280. Ač nemáme výslovně dosvědčeno, že měl právnické hodnosti, je jisté, že patří mezi zakladatele slavných tradic české královské kanceláře a že zanechal hlubokou stopu i v administrativě města Prahy.⁶³ „Gozzius de Urbe Veteri, utriusque iuris, tam civilis quam canonici . . . professor“ byl poslán asi r. 1294 do Prahy ke králi Václavovi II. od kardinála Matteo Orsiniho, aby zde podle králova přání sestavil zákoník. Všeobecně se má za to, že se stal autorem slavného „Ius regale

⁶⁰ Viz výše na str. 21, pozn. 21. Viděli jsme přímý ozvuk těchto slov např. ve spisu Volckmanově z r. 1672.

⁶¹ V tomto bodě rozcházejí se tedy s Klabouchem, který klade hlavní důraz na přenesení pověsti z Německa českými právníky, kteří tam studovali. Není sice nijak vyloučeno, že i toto mělo jistou úlohu, ale přece jen se zdá, že v Čechách byly Bartolovy zmínky o stycích s Karlem studovány a vykládány samostatně.

⁶² Monse a Luksche považovali jej za autora brněnské právní knihy. Viz o tom Legis Glückselig, l. c., 1847, str. 44.

⁶³ Jireček, Život, str. 50 a 510; Vojtíšek, Výbor rozprav, 1953, 231.

montanorum seu Constitutiones iuris metallici".⁶⁴ Třetí, Lamberto (Uberto) da Lampugnano, pobyl v Praze dvakrát, v letech 1380—1385, v různých diplomatických posláních a po obakrát vystoupil na pražské právnické fakultě s pozoruhodnými thesemi a přednáškami.⁶⁵ Hieronymus Balbus, „professor artium et iuris“, přišel do Prahy na rozhraní 15. a 16. století (po předchozím pobytu ve Vídni a v Paříži) a učil zde nějaký čas — nepříliš slavně — právům, snad dokonce v jakémśi volném vztahu k pražské universitě, jež ho ovšem jako katolíka nemohla tehdy za plno-právního člena přijmout.⁶⁶

Je jasné, že v těchto souvislostech nejevil se ani Bartolův příchod do Prahy ničím udivujícím, neboť případy italských právníků, kodifikátorů a učitelů byly už v Čechách známy.

K tomu přistupovalo, že v 16. stol. zapouštěla kořeny také u sousedů na západ od Čech pověst o tom, že Bartolus žil při dvoře Karla IV. v Německu, kde prý sestavil Zlatou Bullu, základní zákon říše.⁶⁷

Co bylo ovšem konec konců rozhodující, bylo *prostředí*, v němž v Čechách bartolovská pověst vznikala. Je třeba položit důraz na to, že druhá polovina 16. století je u nás opět jednou dobou, kdy ve formě nejrůznějších ideologií vyřáží na povrch hmotné zájmy nových společenských složek, především měšťanstva, a současně se projevují mnohé společenské protiklady a konflikty, jinak skryté. Počátek bartolovské pověsti patří svou historickou podstatou k oné kapitole našich právních dějin, kterou poprvé vědecky zpracoval E. Ott a označil jako „Beförderung des fremden Rechts (in Böhmen) durch den Humanismus“.⁶⁸

V 16. století je prostě bartolovská pověst v Čechách součástí ideologické přípravy na recepci římského práva, která v této zemi jinak narážela na značné překážky, zejména u šlechty. A současně je tato pověst účinným nástrojem snah, aby ve službách krále, stavů a měst uplatnili se více než dosud doktoři práv místo praktiků bez vyššího vzdělání, kteří zde zatím měli rozhodnou převahu. Správně byla nedávno věc formulována tak, že šlo jednak o to, „zjednat právníckému stavu v Čechách historické tradice“, jednak o to, dokázat „společný původ českého a obecného práva v umění Bartolově“.⁶⁹ Ruku v ruce s úsilím o prosazení řím-

⁶⁴ Tadra, tamtéž, str. 349; Ott, Beiträge, str. 163; Bulín in: Právněhistorické studie II, 1956, str. 91. — Debra-Neumann, Episodion historicum (in: De commissionibus, 1739, str. 26) mají zprávu o něm z Eneáše Sylvia a z Dubravia.

⁶⁵ H. Jireček, Život právníků, str. 165—166; E. Ott, Das Eindringen des röm. kan. Processes in den böhm. Ländern (separát), str. 95.

⁶⁶ H. Jireček, Život, str. 307—308; Ott, Beiträge, str. 235, zvl. pozn. 19. O doktoru Jeronýmu Balbovi má nejvíce J. Truhlář, Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II., 1894, str. 91—98, zvl. 92 a 37.

⁶⁷ Teprve H. Ch. Senkenberg (1756), J. D. Olenschlager (1766) a J. S. Pütter otřáslí důvěrou v ni (Klabouch, l. c., str. 93).

⁶⁸ Viz E. Ott, Beiträge, kap. XI, str. 228—259.

⁶⁹ Klabouch, l. c., str. 54, 95.

ského práva šel zde boj učených právníků s domácí — v jádře protiřímskou — tradicí právní.

České právo, které se vyvíjelo už po nejméně 6—7 století z domácích slovanských základů, bylo v 2. pol. 16. století nesporně v určité krizi způsobené rychlým hospodářským rozvojem měst i venkova. Bylo strnulé a plné přežitků z předchozích období. Vládla v něm teorie, že pochází od prvních mythických knížat dynastie Přemyslovců a tím samým že je posvátné a nedotknutelné. Jeho aplikace byla v rukou domácích znalců práva z kruhů konservativní šlechty. Bartolovská pověst přinášela náhle nový pohled na toto právo. Tento pohled uvolňoval cestu k reformě práva, kterou si přály méně konservativní společenské složky spjaté s peněžním hospodářstvím.

Co vlastně říkali čeští právníci tím, že hlásali, že Bartolus v polovině 14. století působil v Čechách a že byl autorem určité části platných českých zákonů? Netvrdili nic menšího než že není zásadního rozporu mezi českým právem a právem obecným v té jeho podobě, jak vyšlo z rukou italských komentátorů. Popírali, že by mezi právem domácím a právem římským byla ona propast, na kterou poukazovala konservativní šlechta. Vyvraceli tvrzení, že učení právníci jsou zlem, jehož je třeba se báti. Zajisté nebylo náhodou, že bartolovská pověst ozvala se v oficiálním projevu poprvé v souvislosti s novým zákoníkem pro česká města z r. 1579, kde tvůrčím způsobem spojovala se domácí tradice s římským právem. Bartolovská pověst podstatně modifikovala teorii o tom, že české právo pochází od mythického knížete Přemysla. Poukazovala na to, že čisté právo přemyslovské šlo nejvýše jen ke Karlovi IV., neboť za tohoto krále byl to nejvýznačnější učený právník oné doby, kdo je postavil na novou basi. Úkolem doby je — říkali nepřímě hlasatelé pověsti — navazovati nikoli na Přemysla, nýbrž na Bartola. Nijak této zásadní konstrukci nebylo na překážku to, že v oné době bartolovský „*mos Italicus*“ také v Čechách v kruzích učených právníků byl kritisován (Kocín) a že jej zde začal nahražovati modernější „*mos Gallicus*“.

Avšak bartolovská legenda měla v Čechách od svého vzniku ještě další funkci, neméně významnou. Po celou dobu svého trvání byla mimořádně pádným argumentem v boji proti pomluvám, které o poměrech v Čechách a zvláště o politickém a právním životě v této zemi rozšiřovala — vědomě i nevědomě — část učených humanistů zaměřená nepřátelsky proti husitskému revolučnímu hnutí a jeho výsledkům. Byli to zejména benátský autor Marcus Antonius Sabellicus Coccius⁷⁰ a bavorský autor Joannes

⁷⁰ Příslušná místa, na něž poprvé upozornil patrně hned V. Písecký, když r. 1510 studoval v Bologni, jsou ve spise *Rhapsodiae historiarum Enneades* (I—II, 1498—1504), který se v Praze nenachází. Jinak viz H. J i r e č e k, *Život*, str. 309.

Boëmus Aubanus,⁷¹ s kým čeští právníci a historikové této doby vždy znovu a znovu v této věci polemizují. Rektor Bacháček v projevu z roku 1611, který jsme citovali výše, zmiňuje se o Bartolovi právě v této souvislosti.⁷² Proti pomluvě, že v Čechách odedávna vládne jakýsi barbarský stav bez práva, bylo možno poukázat na samého Bartola, který už v době Karla IV. a spolu s tímto velkým císařem, byl otcem českých zákonů. Je jasné, že v této své funkci patří bartolovská pověst jako organický článek do oné velké série *obran* českého práva a vůbec české kultury, kterou české dějiny vykazují.⁷³

Po třicetileté válce se funkce bartolovské pověsti v Čechách přizpůsobila novým poměrům. Ujali se jí ideologové protireformace, kteří jí — jak jsme viděli — dali jaksi *nová křídla*. Bartolovská pověst výtečně se hodila k tomu, aby byla podepřena stará tradice české právní kultury bez jakéhokoli kompromitování s tradicí husitskou, pro dobu 17.—18. století nepřijatelnou. Odtud nový růst pověsti u Balbína a ostatních spisovatelů této doby.

Habsburskou centralisací byl za absolutistické monarchie ohrožován jak český stát, tak právo v něm platné. Bartolus stal se přitom do jisté míry štítem, jímž se české právo chránilo před útoky vídeňské vlády.

V této době také přivalila se nová vlna recepce římského práva. Bartolovská pověst vycházela jí vstříc, při čemž nebezpečí odtud starému právu plynoucí zmenšovalo se na minimum. Je-li české právo dílem slavného Bartola, pak symbiosa římského a českého práva má v zemích České koruny staré kořeny a je čímsi zcela samozřejmým. Nebylo nikterak náhodou, že v druhé polovici 17. století patriotický právník Proškovský bere české právo v ochranu proti právům jiným právě thesí — kterou dokazuje s velikou učeností v několika spisech⁷⁴ — že již dávno není velkých a zásadních rozdílů mezi právem českým a právem římským.

Avšak v době protireformace dostala bartolovská pověst v Čechách ještě

⁷¹ Joannes Boëmus Aubanus, sacerdos Teutonicae militiae, „Omnium gentium mores, leges et ritus etc.“, Augšpurk [Aug. Vind.], 1520 liber III, c. XI (fol. 51—52) kapitola „De Boemia et moribus Boemorum.“ Zde mezi jinými hnusnými pomluvami o Češích píše také (fol. 51): „Nullae genti leges sunt, nulla sanctiora instituta, quodlibet licet, quippe Christianae fidei non solum non cultus etc.“

⁷² Bacháček [srov. výše v pozn. 27—28] navazuje na spis Vita Ophthalmia Strakonického [Vitus Ophthalmius Strakonicensis] nazvaný „Processus iuris municipalis Pragensis“, Praha 1585, Jena 1608. Ophthalmius zde pianýřuje v předmluvě „špatnost pomlouvačů českého národa“ (iniquitatem calumniantium gentem Bohemam), zejména Antonia Coccia Sabellica a Johanna Aubana Teutobohema, kteří prý jednak různě Čechy napadají, jednak zvláště utrhačně píší o českých zákonech a obyčejích, „quod sint barbarae, feroces, inhumanae et ab omni ratione ac aequitate alienae“. Opak toho má dokázat kniha Ophthalmiova. Proto ji také napsal latinsky. České zákony se buď vůbec neliší od obecného práva, nebo jen málo! — Bacháček sám (l. c., fol. D 4) připouští, že staré české právo bylo primitivní: „negari tamen non potest veterum Boemorum iura si non barbariem, certe paganismum oluisse et aluisse.“ Avšak to vše skončilo prý již za Karla IV.

⁷³ Poukázal na to výtečně Klabouch, l. c., str. 126—128.

⁷⁴ Viz blíže tamtéž, str. 36—37.

jinou funkci. Na pražské universitě byla obnovena — po přestávce 200 let — právnická fakulta. Co mohlo lépe povznést slávu této fakulty a upevnit její prestiž než jméno Bartola, spojené s ní hned od založení pražské university jako jednoho z jejích prvních profesorů? Zejména ve spise Volckmanově z r. 1672 vystupovala tato tendence velmi výrazně.

Když na konci 18. století ostré světlo historické kritiky ukázalo neudržitelnost bartolovské legendy, vyřídila se věc, jak jsme viděli, poměrně hladce. Nebylo tu polemik s pokusy legendu udržet. I to nám dokazuje, že to byla především určitá společenská funkce, co pověst neslo v době, kdy byla všeobecně přijímána. Na rozhraní 18. a 19. století nebylo již českého práva, jemuž pověst kdysi sloužila. Toto právo zmizelo v záplavě nového rakouského zákonodárství. V této době nebylo ani národní české jurisprudence. Ta zanikla v přívalu germanisace. Právníci stali se už dávno nezbytnou složkou byrokratického státního aparátu v pozdně feudálním absolutistickém státě. Římské právo bylo přijato za základ nového rakouského práva občanského. A pražská universita se svou právnickou fakultou byla opět již tak pevná, že se nepotřebovala zdobit falešnou slávou.

Bartolovská pověst v Čechách ztratila prostě i jinak „raison d'être“, bez ohledu na to, že pro ni nebylo v pramenech dokladů. Zmizely zájmy, které byly v této věci tak důležité: zájmy, v jejichž službách od poslední čtvrtiny 16. století bartolovská pověst v Čechách stála a působila a jejichž velmi složitým odrazem byla.

Přes domněnky Voigtovy z konce století 18., o nichž jsme mluvili výše a přes dohady Čelakovského a Tadry z konce století 19., na něž ostatně zatím ve 20. století nikdo dále nenavázal, můžeme říci, že z obsahu této legendy nelze dnes, kdy ji znovu podrobujeme zkoumání, zachrániti opravdu nic. Je nutno se spokojiti s tím, že jsme pro ni mohli naléztí vysvětlení z historie společenských a kulturních, zvláště vědeckých, poměrů země, kde vznikla.

Nemohli jsme potvrditi ani domněnku, kterou před 70 lety vyslovil J. Č e l a k o v s k ý, že totiž „Bartolus pravděpodobně sepsal některé spisy k vyzvání Karla IV“.⁷⁵ Čelakovský konkrétně poukazoval jednak na „posud netištěný traktát *De electione imperatoris* v rukopise dvorní bibliotéky ve Vídni, č. 5045“, jednak na známý traktát „*Qui sint rebelles*“. V souhlasu s tím T a d r a⁷⁶ měl za to, že „Bartolus k vyzvání císařovu napsal některé spisy, jejichž obsah souvisí s tehdejšími kodifikačními snahami císaře“, avšak blíže toto mínění nerozvedl.

Ačkoli, pokud je mi známo, ve věci onoho spisku „*De electione imperatoris*“ Čelakovskému dosud nikdo neodpověděl, přece jen mám za to, že

⁷⁵ Ottův Slovník naučný III, 1890, str. 389.

⁷⁶ T a d r a, Kulturní styky, str. 227.

stále ještě ve všech těchto otázkách je na místě ona skepse, kterou klasicky projevili Savigny,⁷⁷ a to zejména pokud jde o dotek Bartolův speciálně s právní problematikou českou. Jestliže část literatury tradičně opakuje, že traktát „Qui sint rebelles“ a v souvislosti s tím snad i traktát o konstituci císaře Jindřicha VII. z r. 1312 „Ad reprimendum“ byly napsány „im Auftrage Karls IV.“,⁷⁸ je třeba k tomu především upozornit, že v těchto spisech byly komentovány zákony říšské a nikoli české. Ve výkladu o konstituci „Ad reprimendum“⁷⁹ připomíná sice Bartolus Karla IV., avšak jednak zcela pochopitelně jako právě vládnoucího císaře, jednak osobně jako svého příznivce, jemuž vděčí za udělení výsady. O tom, že by spis byl napsán snad z podnětu či dokonce na přání Karlovo, není tu nejmenší zmínky, ač právě takovouto okolnost by Bartolus sotva byl zamlčel.

Co se týče spisku „Qui sint rebelles“,⁸⁰ nelze ani z textu samého ani z jiných souvislostí domněnku Čelakovského ani potvrdit ani vyvrátit. V osnově Karlova zákoníku sice byly zjištěny drobné souvislosti např. se starými Sicílskými konstitucemi císaře Bedřicha II.,⁸¹ avšak pátrání po souvislostech s díly Bartolovými ukázalo zatím výsledek záporný. V době, kdy se Karel s Bartolem setkal, byl ostatně „Codex Carolinus“ čili „Maiestas Carolina“ v osnově nám zachované asi již dávno hotov, neboť o 4 měsíce později byl již českým panstvem na sněmu zamítnut. Při císařově dvoře byla, jak je nám známo, i v Itálii řada velkých feudálů z Čech, církevních i světských, kteří mohli s Bartolem o králových zákonodárných projektech hovořit, avšak nezachovala se nám po tom ani nejmenší historická stopa.

K bartolovské legendě v Čechách vrátili jsme se po dlouhé době jako k pamětihodné a mezinárodní vědecké veřejnosti neznámé kapitole z právních dějin Československa; jako ke kapitole, jež nejen charakteristicky ukazuje složité souvislosti právních dějin naší vlasti, nýbrž také více a lépe než cokoli jiného svědčí o pronikavém působení muže, jemuž po 600 letech téměř celý svět vzdával hold na místech, kde tvořil svá pozoruhodná díla.

I když pobyt Bartolův v Praze a jeho autorství českých zákonů jsou pou-

⁷⁷ VI., 1850, str. 177.

⁷⁸ J. M. Ritter, Verrat und Untreue an Volk, Reich und Staat, 1942, str. 138.

⁷⁹ Super Constitutione extravagantia „Ad reprimendum“, vyd. cit. výše v pozn. 15, str. 281—284.

⁸⁰ Tamtéž, str. 285—291.

⁸¹ Vaněček, Prameny k dějinám státu a práva v ČSR I., 1957, str. 183, 185, 186, 189.

hou legendou, je i tato legenda svým způsobem významná. Je jednak svědectvím vážnosti, které Bartolus u nás po staletí požíval, jednak důkazem velikosti Bartolovy osobnosti i Bartolova vědeckého odkazu.

Koho dnes vidíme v Bartolovi, jestliže se díváme jako kritičtí právní historikové — marxisté? Vidíme v něm odvážného autora nových myšlenek a směrů při výkladu práva. Vidíme v něm interpreta živého práva pro člověka jeho doby. Vidíme v něm juristu, který svým zájmem o reálnou současnost dovedl v kritické době 14. století vdechnout nový život do starého práva, přejímaného ze zcela jiného světa antiky. Vidíme v něm příklad právníka, který ve své době dovedl nacházet nejcitlivější body společenské problematiky, originálně je transponovat do sféry práva a odvážně je řešit tak, aby výsledky této práce byly použitelné v lidské společnosti ještě v daleké budoucnosti.⁸²

Oslavy 600. výročí Bartolovy smrti staly se v roce 1959 příležitostí k výměně národních kulturních hodnot na poli dějin státu a práva a k upevnění mezinárodní mírové spolupráce. Staly se i příležitostí k tomu, aby právě na problému Bartola a bartolismu jasně se prokázaly přednosti metody historického materialismu při řešení nejsložitějších otázek obecných (světových) právních dějin.

⁸² Nejnovější analýsu metod a názorů Bartolových viz v práci J. Baszkiewiczze „Dominium mundi w poglądach Bartolusa“, *Czasopismo Prawno-historyczne* X/2, 1958, str. 133, kde je uvedena i veškerá světová literatura do poslední doby k otázkám bartolovským. V této práci ovšem, jak mám za to, je význam Bartolův poněkud podceněn. Jakkoli Bartolus — přirozeně — nedokázal se ještě oprostit od teorie universální říše, universální moci a universálně platného práva, přece jen je jasné, že tato teorie je u něho již „v úplném rozkladu“, je-li nám dovoleno užít slov napsaných o této věci českým badatelem právě před půl stoletím (Jan Krčmář, *Základy Bartolovy a Baldovy teorie mezinárodního práva soukromého*, Praha 1910). Co je důležité, je to, že Bartolus nejen neuzavíral oči před existencí samostatných států *de facto*, nýbrž že přicházel už i ke koncepci, že existují „*civitates, quae de iure non recongnoscunt superiorem*“ (Krčmář, l. c., str. 155, pozn. 24, kde jsou doklady). Správně konstatoval Krčmář, že „obraz říše postglossátory nakreslený jest obrazem celku juristicky skoro bezvýznamného, skládajícího se z řady států“ (Krčmář, l. c., str. 162, doklady tamtéž, v pozn. 15). Pro zrození politické struktury Evropy tak, jak je známa z nejnovější doby, byla ve spisech Bartolových podána velká pomoc. Tím větší, že šlo o autora, jehož odborná autorita v následujících stoletích stále více rostla. Jinak viz i řadu příspěvků ve sborníku z bartolovské konference konané v Perugii 1959, který je v tisku.

DIE BARTOLUS-LEGENDE IN BÖHMEN

[Bartolus von Sassoferrato — eine legendäre Gestalt der Staats- und Rechtsgeschichte in Böhmen]

Václav Vaněček

In der Fachliteratur sind sehr gut die Vorrechte bekannt, welche im Jahre 1355 während seines Aufenthaltes in Pisa der römische Kaiser und böhmische König Karl IV. an Bartolus von Sassoferrato verliehen hat. Schon weniger bekannt ist die Legende, welche sich im Zusammenhang mit diesen Vorrechten in Böhmen seit dem letzten Viertel des 16. Jahrhunderts zu entwickeln begann und deren Hauptinhalt die Behauptung war, dass Bartolus auf Einladung Karls IV. nach Prag gekommen und Professor an der juristischen Fakultät der Prager Universität (gegründet im Jahre 1348) geworden sei; dass er mit Karl IV. am Projekt des Gesetzbuches für das Königreich Böhmen, das allgemein unter dem Titel *Maiestas Carolina* bekannt ist, mitgearbeitet habe; dass er der Autor von Rechtshandbüchern, welche in den Ämtern der Städte Prag und Brünn verwendet wurden, gewesen und endlich, dass er wegen seiner Verdienste um das böhmische Recht in den böhmischen Adelsstand erhoben worden sei.

Die ersten historischen Spuren dieser Sage erscheinen in Böhmen im Jahre 1579. Zu Beginn des 17. Jahrhunderts sind schon alle ihre wesentlichen Elemente ausgearbeitet. In der Zeit nach dem Dreissigjährigen Kriege, als in Böhmen die Gegenreformation herrschte, erreicht diese Bartolus-„Tradition“ ihren Höhepunkt. Sie gelangte da als vermeintlich unbestrittene historische Tatsache in alle bedeutenden historischen Veröffentlichungen über die böhmische Kultur, über die Geschichte des böhmischen Rechtes und insbesondere über die Geschichte der Prager Universität. Noch im 18. Jahrhundert enthalten Werke, die sich mit der Geschichte der Wissenschaften und Künste in Böhmen befassen, stets eine Abhandlung über Bartolus als einen der böhmischen Gelehrten.

Aber dann verzeichnet die neue, kritische, durch die Aufklärung herbeigeführte Geschichtsschreibung, zunächst Zweifel an dem Aufenthalt von Bartolus in Böhmen und verwirft dann einfach die ganze Legende. Die historische und rechtshistorische Literatur des 19. Jahrhunderts (Fr. Palacký, J. Jireček, E. Ott, J. Čelakovský und andere) verzeichnen die Sache nur als kuriose Erfindung der älteren Autoren.

Anlass zur Entstehung der Bartolus-Legende wurde wahrscheinlich die überaus freie, ja phantastische Interpretierung einiger Absätze aus den Schriften von Bartolus, in welchen Bartolus selbst an die Vorrechte erinnert, welche ihm Karl IV. erteilt hat, und namentlich auch hervorhebt, dass er den zwelschwänzigen Löwen als Wappen erhalten habe. Dieser Löwe war nämlich vom 13. Jahrhundert an ein wesentlicher Bestandteil des Wappens der böhmischen Könige (befindet sich bis zum heutigen Tag im Staatswappen der Tschechoslowakei). Seine Verleihung an Bartolus wurde in Böhmen als ein unzweifelhafter Beweis für die enge Beziehung ausgelegt, welche angeblich Bartolus zum Königreich Böhmen, zu dem in diesem Königreiche geltenden Rechte und persönlich zu Karl IV. gehabt habe.

Dass die Bartolus-Legende in Böhmen so tiefe Wurzeln gefasst hat und hier so lange fortbestand, lässt sich durch einige Umstände erklären. Man muss von der Tatsache ausgehen, dass die zweite Hälfte des 16. Jahrhunderts in Böhmen wieder einmal ein Zeitabschnitt ist, da in der Form der verschiedensten Ideologien materielle Interessen der neuen Gesellschaftsschichten, vor allem der Bürgerschaft, an die Oberfläche treten und sich gleichzeitig manche gesellschaftliche Widersprüche, die sonst verborgen bleiben, kundtun.

Im 16. Jahrhundert ist die Bartolus-Sage in Böhmen ein Bestandteil der ideologischen Vorbereitung für die Rezeption des römischen Rechtes, welche sonst in diesem Lande, namentlich beim Adel, auf bedeutende Hindernisse stieß. Und gleichzeitig ist diese

Sage ein wirksames Instrument der Bestrebungen, im Dienst des Königs, der Stände und Städte mehr als bisher Doktoren der Rechte, anstatt der Praktiker ohne höhere Bildung, die bis zu dieser Zeit das entscheidende Übergewicht hatten, zur Geltung kommen zu lassen.

Gelehrte, welche verkündeten, dass Bartolus in der Mitte des 14. Jahrhunderts in Böhmen gewirkt habe und der Autor eines Teiles der geltenden böhmischen Gesetze gewesen sei, behaupteten eigentlich, dass kein grundsätzlicher Widerspruch zwischen dem böhmischen Recht und dem gemeinen (römischen) Recht bestünde. Sie bestritten, dass zwischen dem heimischen und dem römischen Recht jene Kluft bestehe, auf welche der konservative Adel hinwies, und stellten die Behauptung in Abrede, die gelehrten Juristen seien ein Übel, das man fürchten müsse.

Aber die Bartolus-Legende hatte in Böhmen von ihrer Entstehung an noch eine weitere Funktion, die nicht minder bedeutungsvoll war. Während der ganzen Zeit ihres Bestehens stellte sie ein ausserordentlich gewichtiges Argument im Kampfe gegen die üblen Nachreden dar, welche manche gegen die hussitische revolutionäre Bewegung und ihre Folgen feindlich eingestellte gelehrte Humanisten über die Verhältnisse in Böhmen und besonders über das politische und juristische Leben in diesem Lande verbreiteten. Gegen die Verleumdung, in Böhmen herrsche eine Art barbarischen rechtlosen Zustandes, war es möglich, auf Bartolus selbst hinzuweisen, der zur Zeit Karls IV. der Vater neuer böhmischer Gesetze gewesen sei.

Nach dem Dreissigjährigen Krieg nahmen sich der Bartolus-Sage in Böhmen die Jesuiten an, die Ideologen der Gegenreformation, welche ihr gewissermassen *neue Flügel* gaben. Die Bartolus-Sage liess sich ausgezeichnet dazu verwenden, die alte Tradition der böhmischen Rechtskultur zu stützen, und zwar ohne die Kompromittierung durch die hussitische Tradition, die für die Zeit des 17.—18. Jahrhunderts in Böhmen unannehmbar war. Daher das neue Aufleben der Sage bei Balbin und den anderen Schriftstellern dieser Zeit.

Zur Zeit der Gegenreformation wurde ausserdem die Bartolus-Sage in Böhmen auch für die Prager Universität sehr nützlich. Nach einer Unterbrechung von zweihundert Jahren wurde hier nämlich wieder die juristische Fakultät errichtet. Was konnte mehr den Ruhm dieser Fakultät heben und ihr Ansehen festigen, als der mit ihr gleich von der Gründung der Prager Universität verbundene Name Bartolus als eines ihrer ersten Professoren?

Wenn wir heute die Sage von Bartolus in Böhmen anlässlich des 600. Jahrestages seines Todes* einer neuen Forschung unterziehen, können wir zu keinem anderen Schluss kommen, als zu dem, dass von ihrem Inhalt nichts als historische Wahrheit zu retten ist. Man kann nichteinmal die Vermutung bestätigen, dass Bartolus vielleicht einige Schriften auf Anlass Karls IV. verfasst habe. Wenn ein Teil der Literatur traditionsgemäss wiederholt, dass das Traktat „Qui sint rebelles“ und im Zusammenhang damit vielleicht auch das Traktat über die Konstitution des Kaisers Heinrichs VII. aus dem Jahre 1312 „Ad reprimendum“ auf Wunsch Karls IV. geschrieben wurden, so muss vor allem darauf aufmerksam gemacht werden, dass in diesen Schriften Reichsgesetze, nicht aber böhmische Gesetze kommentiert wurden. In den böhmischen Rechtsquellen aus dem 14.—15. Jahrhundert wurde bisher keine Spur eines Zusammenhanges mit den Schriften von Bartolus festgestellt.

* Wesentliche Punkte aus dieser Arbeit trug der Autor am 5. April 1959 in Perugia auf dem rechtshistorischen Kongress vor, welcher hier anlässlich des 600. Todestages des Bartolus von Sassoferrato stattgefunden hat. In italienischer Version erscheint diese Arbeit gleichzeitig in dem Sammelband, der die auf diesem Kongress gehaltenen Vorträge enthält.